

ORTA ASYA DEVLETLERİ'NDE SİYASAL İSTİKRAR VE EKONOMİK GELİŞMENİN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НА ПОЛИТИЧЕСКУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ СТРАН СРЕДНЕЙ АЗИИ

INTERACTION OF POLITICAL STABILITY AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES

Abbas KARAAĞAÇLI*

ABSTRACT

Central Asian Countries decolonized by break up of USSR, struggle with the important and unsolvable problems during the process of transition from an implicit and statist economic system to the capitalist system. Although 20 years have passed, the liberal countries adopted the free market economy, face the big handicaps in the transition process of their economic system to the modern capitalist system. I have been in these territories in the transition process from socialist system to the capitalist system. So I am sure that the field of tourism, trade, industry, agriculture and service has the important role in the development planning of the countries. In this study I will try to emphasize the significance and necessity of political stability and social peace and comfort to the development of tourism and trade. My former studies focused on some countries of the Central Asian Countries, had got great attention in the international congresses. Now, I will try to review the importance of tourism and trade in the development of Kazakhstan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan, and necessity of political stability and the advantages and disadvantages of these countries in this way. Naturally, underground and over ground treasures, geopolitical, geostrategic, geo-economic positions, political systems, social structures of this region and regional balances affect directly or deviously the political stability of above countries. In this study I will try to offer suggestions in view of the fact that these interactions.

АННОТАЦИЯ

Страны Средней Азии, после распада Советского Союза и обретения независимости, в процессе перехода от закрытой командной экономики на рыночную, столкнулись с трудно решимыми проблемами и до сих пор продолжают их переживать. Несмотря на то, что прошло 20 лет, вышеупомянутые страны,

* Giresun Üniversitesi İİBF Uluslar arası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, BİLGESAM Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü Direktörü

перешедшие к рыночной экономической системе, до сих пор сталкиваются с трудностями.

Важность туризма и торговли для стран Средней Азии всем известна. Роль безопасности и стабильности в развитии экономики, а также их взаимодействие, является основой моей работы.

Ключевые слова: страны Средней Азии, СССР, туризм, торговля, стабильность

ÖZET

SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlığa kavuşan Orta Asya Cumhuriyetleri, planlı ekonomik sisteminden rekabete açık Pazar sistemine geçtikten sonra zor şartlara karşı karşıya geldiler ve bu güçlükler hala daha devam etmektedir. 20 yıl geçmesine rağmen anılan ülkeler gelişme yolunda iken devamlı zorluklar çekmektedirler.

Orta Asya Ülkeleri için turizm ve ticaret fazlasıyla önem taşımaktadır. Çalışmada asayiş ile istikrar konularına değinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya Ülkeleri, SSCB, turizm, ticaret, asayiş

GİRİŞ

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Devletleri Kapalı ve devletçi bir ekonomik sistemden kapitaliste sisteme geçiş yapma sürecinde önemli hatta çözümsüz sorunlar yaşadılar ve yaşamaktadırlar. Serbest Pazar ekonomiyi benimsediklerini ve bu sisteme geçme iddiasında olan söz konusu ülkelerde 20 yıl geçmesine rağmen halen ekonomik sistemlerinin çağdaş kapitalist sisteme ulaşmaları yolunda büyük handikaplarla karşı karşıyadırlar.

Sanayi, ticaret, hizmet ve turizm sektörleri başta olmak üzere Orta Asya Devletlerinin kalkınmada öncelikli sahları olarak belirginleşen sahalara konumundadırlar. Sosyalist sistemin kalıntılarından kapitalist sisteme geçiş sürecinde 10 yıla aşkın bir süre söz konusu coğrafyada görevim nedeniyle bulunmama dayanan gözlemlerime dayanarak Turizm, ticaret, sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin önemine vakıf olarak kalkınma planlarında çok önemli bir yer tutacağından eminim.

Bu araştırmada söz konusu sektörlerden Turizm ve ticaretin gelişmesi doğrultusunda siyasal istikrarın, toplumsal barış ve huzurun önemi ve gereksinimi üzerinde durmaya çalışılacaktır. Daha önceleri bu hususta lokal olarak Orta Asya Devletlerinin bazılarını ülkeleri değerlendirdiğim araştırma yazılarım uluslararası kongrelerde ilgiyle karşılanmıştır. Şimdi ise söz konusu ülkelere Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın ekonomik kalkınmasında turizm ve ticaretin yerini ve siyasal istikrarın sektörel bazda duyduğu ihtiyaç ve sistematik olarak avantajlarıyla dezavantajlı durumlarını değerlendirmeye çalışılacaktır.¹

¹Abbas Karaağaçlı, "Tacikistan'daki Siyasi Gelişmeler", 26.11.2010, erişim tarihi:, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=886:tacikistandaki-siyasi-gelimeler-&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

Kuşkusuz bölgenin yer altı ve yer üstü zenginlikleri, jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik konumları, siyasal sistem, toplumsal yap ve bölgesel denge ve denklemlerin doğrudan ve ya dolayalı biçimde söz konusu ülkelerin siyasal istikrarını etkilemektedir. Bu etkileşimlerde göz önünde bulundurulurarak önermeler sunulacak ve konu değerlendirilecektir.

70 yılı aşmış bir sürede Sovyetlerin kapalı ekonomik sistemi kendi özel şartlarını yaratmış, katı devletçi sistem, merkezi planlama ve katı devlet idaresiyle Sovyet ekonomik modelini ortaya koymuştur. Bütün Sovyet coğrafyasında olduğu gibi Orta Asya coğrafyasında da bu ekonomik sistem bütün varlığıyla hâkimiyetini kurmuş ve 1990'lara kadar katı bir şekilde uygulanmıştır. Her türlü dış müdahaleye kapalı olan bu sistem olumlu ve olumsuz yönleriyle araştırması gereken bir konu olarak bölgesel ve ulusal ekonomik kalkınma modeli olarak pek çok araştırmaya konu olabilir.

Sovyetler Birliği çöktüğü sırada tüketim mallarının tedariki ve özellikle lüks malların piyasada bulunmamasının sıkıntısı yaşanırken aynı zamanda bu sistem sayesinde vatandaşlarının tamamının sosyal güvence, eğitim, konut, kültürel imkânlar ve insanın yaşamına dair bütün ihtiyaçlarının parasız karşılanması sistemin olumlu yönlerini oluşturmakta idi.

Sağlık, eğitim, konut ve diğer beşeri ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra bütün vatandaşlarının devlete ait kurumlar ve tarım kooperatiflerinde çalışıyor olması işsizlik diye bir sorunun bulunmamasını sağlamış, bütün halk ortalama yaşam standardından faydalanma imkânına kavuşmuştu. Devletin güçlü olması sebebiyle kanun hâkimiyeti sert bir şekilde uygulanmış, toplumsal düzeni sarsacak güvenlik ve asayiş bozacak herhangi bir olay veya girişime izin verilmemekteydi.

Sebepler ve nedenlerinin tartışılması bu yazının havsalası dışında olan Sovyetlerin çökmesinden sonra kısa sürede ekonomik sistem çökmüş, Moskova merkezli destek ve denetimin bitmesiyle birlikte emeklilik sistemi, temel ihtiyaçların temini doğrultusunda ham madde temini, enerji tedariki ve dağıtım şebekeleri ve insani ihtiyaçların karşılanmasında büyük sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır.

Ortaya çıkan yeni ortam hiçbir ekonomik sistemin kural, kaide ve yasalarına uygun değildi. Toplumsal istikrarsızlığın yanı sıra bireysel menfaatçilik, yolsuzluk, özelleştirmelerde yapılan usulsüzlükler, devlet idaresinde yetersizlik, ekonomik sistemde belirsizlik, etnik, dinsel, kavimsel anlaşmazlıkların toplumsal çatışmayı tetiklemesi ve benzer sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte bütün ülkeler bağımsızlıklarının ilk yıllarında önemli sorunlar yaşadılar. Kimisinde hala bu sorunlar kronikleşerek sürmektedir.

Alt yapısı, yasal mevzuatı ve uygun ortamı sağlanmadan, kolektivist ekonomik modelden, planlı ve kapalı bir ekonomik sistemden, serbest ekonomi ve özel mülkiyete geçiş aşamasında nükseden sorunlar arızalı ekonomik yapıyı daha da yıpratarak vahşi kapitalizmin sert bir uygulama modeliyle iktidar çevrelerine yakın küçük bir azınlığın kısa sürede olağanüstü imkânlarla ve kaynaklara kavuştururken milyonlarca sıradan vatandaş emekçiyi, emekliyi, köylüyü ve kentlerde yaşayan işçi, memur vb. katmanları yoksulluğa ve yokluğa mahkûm etti.

Daha sonra kimi ülkelerde yeniden devlet otoritesinin sağlanması ve ekonomik sistemin rayına oturtulma girişimcileri sonucunda alınan lokal tedbirler sayesinde sorunlara nispi çözüm getirilmiş, özellikle ham madde zengini ülkelerde petrol, doğalgaz vb. ham maddelerin ihracatı sonucunda elde edilen olağan üstü kaynaklardan belirli bir kısmı ekonomik alt yapının tekrar tesisi, kentlerin ve ulaşım yollarının yeniden onarımı kısıtlı

olsa sanayi kuruluşlarının yeniden faaliyete geçirilmesi, emeklilik ve sosyal güvenlik sisteminin revize edilmesi ve toplumsal kalkınmanın icadı doğrultusunda adımların atılmasına yönelik harcamalarının yapılmasını sağlamıştır.

1. Durumun Tespiti

Orta Asya devletlerine baktığımızda bağımsız beş ülkeyle karşılaşıyoruz. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan coğrafi büyüklük, nüfus yoğunluğu ve dağılımı, ekonomik kalkınma, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, siyasal, sosyal, toplumsal ve kültürel yönleri, jeopolitik ve jeostratejik konumları, etnik, dinsel ve kavimsel etnisite, azınlıklar, tarihsel medeniyet ve kültürel farklılıkları vb. hususlar bakımından birbirlerinden önemli farklılıklara sahiptirler.²

Sovyetler Birliği döneminde ortak bir siyasal otorite egemenliği altında aynı ülke sınırları içerisinde bulunan söz konusu devletler, Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenada varlıklarını sürdürmeye çalışırken bağımsız devletler topluluğu, Şanghay İşbirliği örgütü v.b bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda birlikte bulunmalarına rağmen, ikili veya çoklu sınır anlaşmazlıkları, toprak ideaları, su ve deniz kaynakları paylaşımı konusu vb. hususlarda ihtilaf ve anlaşmazlıkları söz konusudur. Örneğin: Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında Sır-ı Derya, Amu- Derya ve diğer nehirlerin su kaynaklarının paylaşımı hususunda derin ihtilaflar söz konusudur. Yine söz konusu ülkelerin coğrafi sınırları içinde yaşayan komşu ülkelere ait etnik azınlıklar sürekli sorun yaşamaktadırlar. Örneğin: Özbekistan sınırları içerisinde Tacikler, Kazaklar veya Türkmenler, Kırgızistan ve Kazakistan'da yaşayan Özbekler ve yine Türkmenistan ve Özbekistan'da yaşayan karşı tarafa mensup etnik azınlıklar sürekli problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu da toplumsal barış ve huzur ortamını olumsuz etkilemektedir.³

İstikrarı tehdit eden bir diğer unsur ise aşırı inanç gurupların, kökte dinci hareketlerin ve özellikle Pakistan ve Afganistan kaynaklı aşırı militan grupların bölgede nüfus tesis etme girişimleri ve bu bölgeyi Rusya ve Çin(Doğu Türkistan)'e geçiş güzergahı olarak kullanma girişimlerinden kaynaklanan güvenlik terör ve istikrarsızlık sorunudur. Bu siyasal hareketliliğe Afganistan ve Pakistan'da üretilen uyuşturucu maddelerin Rusya ve Avrupa pazarlarına ulaştırılmasında bölgenin uyuşturucu şebekelerinin kullanım ve geçiş sahası konumuna gelmesiyle birlikte silah ve uyuşturucu kaynaklı terörün bölgeyi istikrarsızlaştırması bakımından büyük önemli bir handikap oluşturmaktadır.⁴

Son olarak çoğunlukla totaliter ve otoriter bir yöntemle idare edilen söz konusu devletlerde demokratik kurumların gelişmemesi, demokratikleşme sürecinin ağır aksak yürütmesi, siyasal, basın ve halkın; hak, hukuk ve demokratik taleplerinin karşılanmamasına yolsuzluk, yokluk ve devlet idaresinde yapılan usulsüzlükler kitlelerin hoşnutsuzluğuna

² Abbas Karaağaçlı, "Kazakistan'ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Yapısı", 16.03.2012, erişim tarihi:

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2100:kazakistann-sosyo-ekonomik-ve-siyasal-yaps&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

³Salih Akyürek, "Kırgızistan'da Türkiye ve Türk Algısı", Mart 2012, erişim tarihi:, <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/rapor43.pdf>

⁴Abbas Karaağaçlı, "Manas'ın Torunları", 27.04.2009, erişim tarihi:, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=323:manasin-torunlari&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

böylece ortamın provokasyona ve toplumsal hareketliliğin kitlesel eylemlere dönüşmesi tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır.

2. Turizm ve Ticaretin Önemi

Her ne kadar söz konusu ülkelerin çoğu yer altı ve yer üstü varlıkları bakımından zengin bir konumda ise kuşkusuz herhangi bir ülkenin ekonomisinin yalnızca ham madde ihracatına dayalı olması ekonomik model ve kalkınma bakımından yersiz hatta tehlikeli bir durumdur. Sovyetler Birliği döneminden miras kalan sanayi alt yapısının çökmesi ve çok hantal durumda bulunması söz konusu fabrikaların rasyonel ve verimli kullanımını imkansız hale getirmektedir. Kazakistan, Türkmenistan ve nispi olarak Özbekistan çok zengin yer altı kaynakları yani; doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahiptirler. Özbekistan pamuk ve altın üretimi, Kazakistan demir çelik ve tahıl üretimi, Kırgızistan elektrik, Tacikistan ise alüminyum bakımından önemli bir konumdadır.

Ama esas olarak söz konusu ülkelerin hepsinde önemli bir ticari ve turizm potansiyeli söz konusudur. Özbekistan Semerkent, Buhara, Hiva, Termez, Andijan, Taşkent vb. pek çok tarihi ve turistik kente sahipken Kazakistan Almata, Türk Dünyasının manevi başkenti Türkistan, kuzeyde Kökçetav, Aktöbe gibi güzel yerlere sahipken Kırgızistan muhteşem Tanrı Dağları(Tiyeşan), Narin Nehri kıyısındaki cennet misali vadileri, Issık Göl ve Sarı Çelenk gibi cennet misali gölleri, Oş ve Özgen Gibi tarihi kentlere sahipken, Tacikistan gökyüzüne uzanmış muhteşem dağlara ulaşan yolları, vadileri, tarihsel kentleri, Türkmenistan ise Karakum Çölünün kendine özel güzelliği, yine tarihi kentleriyle önemli bir turizm potansiyeline sahip bulunmaktadır.⁵

Orta Asya devletleri özellikle Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Çin Halk Cumhuriyetiyle sınır olmaları münasebetiyle Çin Halk Cumhuriyeti'nin Rusya, Kafkasya daha doğrusu karayoluyla dünyaya açılan kapı konumundadır. Çin'de üretilen tüketim malları çok düşük maliyetle karayoluyla bu üç ülkenin kentlerine ulaşmakta, oradan bütün dünyaya sevki mümkün bir durum söz konusudur. Ayrıca söz konusu ülkelerin açık denizlere ulaşmaları söz konusu olmadığından Avrupa ve Rusya'yı karayolu ve demiryoluyla bölgeye bağlanmasını yine söz konusu bölgelerden Çin'e ulaşacak malların sevkiyatı yolu üzerinden bulunmaları bölgeye önemli bir ekonomik değer katmaktadır. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Pakistan, Afganistan enerji ihtiyaçlarının bir kısmını Orta Aysa devletlerinden karşılamakta yine Kafkasya'da üretilen enerji kaynaklarının Asya ve Güneydoğu Asya'ya ulaşım yolu üzerinde bulunmaktadır.⁶

Enerji nakli ve ticari ürünlerin sevkiyatı bakımından bölge çok önemli bir jeoekonomik konuma sahiptir. Buna ek olarak Afganistan'ı işgal eden ABD ve diğer batılı devletlerin askerlerinin silah, cephane, erzak ve diğer teçhizatın sevkiyatı konusunda da Orta Asya coğrafyası hayati öneme sahiptir.

Görülüşü gibi Orta Asya coğrafyasının gelişmesinde ve kalkınmasında önemli bir paya sahip olan turizm, ticaret, enerji sevkiyatı, güvenliği ve siyasal istikrarın ve güvenliğin

⁵Abbas Karaağaçlı, "Türkistan Kal'ası", 26.08.2009, erişim tarihi:, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=436:tuerkistan-kalas&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

⁶Abbas Karaağaçlı, "Kırgızistan'da İstikrarsızlık", 22.06.2010, erişim tarihi:, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=715:krgezistanda-stikrarszlk&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

büyük payı söz konusudur. Turizm, ticaret ve enerji üretimini ve sevkiyatını etkileyen en önemli faktörlerin başında siyasal istikrar, toplumsal barış ve güven ortamıdır. Özellikle bu denli önemli bir tarihi, doğal, kültürel ve egzotik turizm potansiyeline sahip olan söz konusu ülkelerde konaklama yani dünya standartlarında turizm tesislerinin inşası, sevk ve idaresi turistlerin ulaşım yollarının hazırlanması, havalimanlarının restore edilmesi, kara, deniz ve demir yolunun dünya standartları seviyesine getirilmesi ve turizmin her sahasında uluslararası düzeye çıkarılması doğrultusunda yabancı, dış yatırım ve sermaye, bilgi ve teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Başta ülkemiz olmak üzere bu potansiyele sahip batılı şirketlerin o coğrafyaya yönelmesi ve yatırımlar yapılması doğrultusunda yapılması gerekenler, çıkarılması gereken yasalar ve uygulamaya konulması elzem olanlar var. Turizm veya başka deyişle bacasız sanayinin gelişmiş batılı ülkelerde ve ülkemize kattığı değer ve ekonomik getirisi herkesçe malumdur. Turizm ve özellikle uluslararası turizmin faaliyet sahasına giren ülkeler ekonomik kalkınma ve döviz girdisinin yanı sıra istihdam ve ülkenin sosyal yönden gelişmesinde büyük katkı sağlamaktadır. Unutulmaması gereken batılı turistlerin ve tur şirketlerinin bir ülkeye girmesinde turizm alt yapısı ve tesislerin dünya standardında bulunmasının yanı sıra söz konusu ev sahibi ülkenin siyasal istikrarı ve toplumsal barışının bulunması olmazsa olmaz şartlardan biri konumundadır.

Açıkçası yatırımlar istihdamı, döviz girdisini ve üretilen ham maddenin pazarlanmasını ve vesileyle üreticinin malını satarak gelir elde etmesini, sağlanan istihdam sayesinde işsizlik sorununun çözülmesi, elde edilen gelir ve üretilen hizmet ve maldan sağlanan vergiyle devletin sosyal ve kültürel alanlara yatırımlar yapması emeklilik ve sosyal güvenlik sisteminin gelişmesini bu hususlarının toplumun gelir seviyesinin yükselmesini sağlayarak ekonomik gelişmeyle toplumsal huzurun sağlanması ve böylece toplumsal barış ve güvenliğin sağlanması hedeflenip, gerçekleştirilebilir.

Öte yandan ticaretin gelişmesiyle bölgede tarihsel olarak var olan ticaret potansiyelini de canlandıracaktır. Zira Orta Asya bölgesi binlerce yıldan beri Çin, Hindistan, İran, Avrupa pazarları güzergâhı üzerinde bulunmasından dolayı daima ticaret kervanlarının güvenli geçiş güzergâhı konumunda idi. Tarihi İpek ve baharat Yolları'nın önemli bir kısmı Orta Asya'nın tarihi kentleri üzerinden geçmekte idi. Günümüzde ise bu tarihi geçiş güzergâhlarını gelişmiş karayolu ve demiryolu ağlarıyla donatıp, ulaşım yolları üzerinden modern ve çağdaş konaklama ve dinlenme tesislerinin inşası ulaşım güvenliğini sağlayarak kentlere modern ticari, alışveriş, depolama ve sevkiyat merkezlerinin oluşturulması tekrar bu tarihi ticari yolların canlanmasına ortam sağlayacak aynı zamanda artı değer üretimine fırsat verecek istihdam, ekonomik gelişmenin yanı sıra devletlere önemli vergi girdisi sağlayacaktır.

3. Somut Öneriler :

Tabiatı ile turizm, ticaret ve enerji hatlarının güvenliğini sağlayacak ortamın hazırlanmasında devletlerin iradesi, halkın bu yöndeki talep ve girişimleri ve en önemlisi yabancı sermayeyi cezp etmek için yasal mevzuatın hazırlanması ve alt yapının oluşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda önerilerim;

- Yabancı sermayenin güvencesini sağlayacak yasal düzenlemelerin ülkelerin parlamentolarından ve yasama meclislerinden çıkarılması,

- Kar ve sermaye transferini kolaylaştıracak yasal mevzuatın parlamentolardan çıkarılması, ilgili bakanlıklar ve devlet kurumlarınca uygulamaya konulması,

- Uluslararası tahkim yasalarının parlamentolarda kabulü, ilgili devlet makamlarınca onaylanması ve derhal yürürlüğe konarak dış yatırımcılara, uluslararası finans çevrelerinde güven yaratılması,

- İthalat ve ihracat mevzuatının günün ihtiyacına uygun hale getirilerek uluslararası ticaret, finans, bankacılık, kalite kontrol, denetim, sigorta şirketleri vb. kuruluşlarla diyalog halinde yeni mevzuatın hazırlanarak yürürlüğe konulması,

- Dış yatırımcıya mülkiyet garantisi sağlayacak yasal düzenlemeler ve fiili ortamın hazırlanması, söz konusu uluslararası yatırımcıların güvenini sağlayacak bütün adımların atılması, çalışma ortamlarının oluşturulması, devlet bürokrasisini azaltarak yatırımcıya güvenli bir ortam sağlamak,

- Ekonomik kalkınmanın endeksli olduğu turizm ve ticaret gelişmesini göz önünde bulundurduğumuzda, turizm, ticaret, bankalar, finans kuruluşları, turistlerin konaklama, dinlenme, seyahat ve gezi sırasında güvenliğini sağlamak, her türlü adi veya terör saldırısından korumak doğrultusunda tedbirlerin alınması doğrultusunda merkezi ve yerel idarelerin koordineli olarak gerekli tedbirlerin alınması hususunda önceden planlamaların yapılması gerekmektedir,

- Dünya ve özellikle Batı kamuoyunu olumlu yönde etkilemek, Batılı turistleri ve tur şirketlerinin ilgisini bölgeye çekmek doğrultusunda bölge devletlerinin ilgi makamları, turizm bakanları, kitle iletişim araçlarının yetkilileri ve konuyla ilgili bütün yetkililerin periyodik olarak bir araya gelmeleri, toplantılar düzenlemeleri ve yeni gelişmeler doğrultusunda tedbirler almalıdırlar,

- Bölge devletlerinin ticaret, sanayi ve maliye bakanları yine devlet planlama, bankalar, finans kuruluşları, mesleki kuruluşlar, kamu iktisadi teşekkülleri, sanayi, ticaret ve borsalar gibi meslek odaları yetkilileri belli aralıkla bir araya gelerek toplantılar düzenleyip, yatırımlar, yasal mevzuatlar, vergi vb. konularda yeni yasaların çıkartılması ve iş birliği sahalarını değerlendirmelidirler,

- Bölge devletlerin güvenlikten sorumlu üst düzey yetkilileri, üst düzey istihbarat ve polis yetkilileri meydana gelecek herhangi bir adli veya terör saldırısı karşısında ortak tedbir ve önleyici kararlar almaları doğrultusunda sürekli birbirleriyle irtibatla bulunmaları ve hızlı irtibat kanallarını açık tutmalıdırlar,

- Bölge devletlerinde faaliyet gösteren doğal ve tabii afetlerle mücadele kuruluşları, “Kızıllıhaç” ve “Kızılay” gibi kuruluşlar yine sivil arama ve kurtarma ekipleri sürekli irtibat halinde olup herhangi bir olayda koordineli olarak faaliyete geçmelidirler,

- Gümrük mevzuatının da günün ihtiyaçlarına cevap verecek değişiklikleri yapmak, bürokrasiyi azaltmak ve gümrük sahalarında alt yapıyı hazırlayarak teknolojik imkânlar sunarak modern depolama, sevk ve denetim imkanlarını sunmak,

- Başta turizm bölgeleri olmak üzere alt yapı sorunlarının çözümüne öncelik vermek, elektrik, su, doğalgaz, belediye hizmetleri, sağlık hizmetler vb. alanlarda dünya standardını yakalayarak yatırımcıları cezp etmek,

- Turizm bölgelerine ulaşımı sağlayan kara yollarının onarımını yapmak ve yeni ulaşım yolları inşa etmek; köprü, viyadük, ışıklandırma, acil durumlar için sağlık ekiplerinin hazır bulundurulmasını sağlamak, belirli mesafelerde herhangi bir kaza veya

olumsuz doğal afetlere yönelik ilk yardım kapları, sağlık ocakları, helikopter ve helikopter pisti hazırlamak, yangın ilk yardım ve benzer vakalar için gerekli tedbirleri almak,

- Başta Türkiye olmak üzere turizm sektörü gelişmiş ülkelerden turizm teknolojisi, tecrübesi, eğitimi ve uygulamalarını transfer etmek için kapsamlı planlamalar yaparak yeni projeleri hayata geçirmek, üniversitelerin eğitim ve iktisat fakültelerindeki turizm, pazarlama, işletme, güvenlik, muhasebe ve turizmle ticaret sahalarını doğrudan veya dolaylı yoldan ilgilendirecek anabilim dallarının oluşturulması ve yabancı dil ağırlıklı eğitime önem verilmesi,

- Turizm ve ticaret sahasındaki yeni yöntem, uygulama ve standartların eğitiminin verildiği ortak akademik kurumların kurulmasını, var olanların gelişmesini teşvik etmek, ikili ve çok taraflı anlaşmalarla bilgi ve teknoloji transferini sağlamak, karşılıklı seminerler, konferanslar ve bilimsel toplantılar düzenlemek, turizm, ticaret ve güvenlik bölümünde okuyan öğrencilere başta Türkiye üniversiteleri olmak üzere yabancı üniversitelerde staj ve uygulamalı eğitime ağırlık vermek,

- Güvenlik ve kolluk kuvvetlerinin modernizasyonunu gerçekleştirirken personelinin hizmet içi eğitimine önem vererek çağdaş bir konuma ve günün ihtiyaçlarına cevap verecek konuma yükseltmek, teknolojik donanımını sağlarken mobilizasyona önem vermek, anında ve hızlı müdahale edecek birimler oluşturmak, yapılacak ikili ve çoklu anlaşmalarla güvenlik personelinin kısa ve uzun vadeli hizmet için, eğitim için başta Türkiye olmak üzere Avrupa ve diğer yabancı ülkelerde ki benzer kurumlarda eğitim kamplarına göndermek,

- Kitle iletişim araçlarını kullanarak halkın çeşitli konularda bilinçlendirilmesine öncülük etmek, turizmin ve ticaretin gelişmesinin ülke kalkınmasında ve gelişmesinde ki rolü hakkında halkı bilinçlendirerek vatandaşların desteğini kazanmak,

- Turizm ve ticaret bölgelerindeki var olan havalimanlarının modernizasyonunu gerçekleştirmek ihtiyaca göre yenilerinin inşasını planlamak, havalimanlarının sevk ve idaresinde uluslararası kuruluşlarının deneyim ve tecrübelerinden yararlanarak hizmet kalitesini yükseltmeyi gerçekleştirmek,

- Ülkenin zengin doğal güzelliklerini, tarihi ve turistik varlıklarını, halkın zengin kültürel yapısını, misafirperverliğini, ticari olanaklarını, el sanatlarını, tarım ürünlerini ve benzeri varlıklarını yansıtacak uzun ve kısa metrajlı belgesel ve tanıtım filmleri, kitapçık, broşür ve kasetler hazırlayarak ulusal kanallardan, dost ülkelerin kitle iletişim araçlarından ve internetin sosyal paylaşım sitelerinin olanaklarını kullanarak tanıtım seferberliğine öncülük etmek.

Sonuç Olarak :zengin yeraltı kaynakları, yüzde yüz okuma yazma bilen genç bir nüfusa ve Sovyetler Birliği'nden miras kalan eskimiş teknolojiyle donatılmış sanayi alt yapısı, bağımsızlık sürecinde yenilenen ve yenilenmeye çalışılan kentler ve ulaşım yollarıyla Orta Asya devletleri birbirlerinden farklı gelişmişlik düzeyine sahip bulunmalarına rağmen ortak sorunlar ve problemlerle karşı karşıyadırlar. Kalkınma planlarını çeşitli sistem, öngörü ve yaklaşımlara göre ön gören söz konusu ülkelerin ortak tarihsel, kültürel mirasın yanı sıra din, etnik, dil ve kültürel yönlerle de çoğunlukla birbirlerine yakın ve akraba konumundadırlar.

Bağımsızlık sürecinde her ülke çeşitli düzeylerde toplumsal hareketliliğe sahne olurken kimisi toplumsal çatışmaları hafif hasarla atlatırken bazıları iç savaşa ve etnik gruplar arasındaki kanlı çatışmalara varacak şekilde aşamalar geçirdiler. Siyasal iktidar ve yönetim biçimi olarak da kimisi demokratik, parlamenter sistem ve serbest piyasa sistemini benimserken, kimisi hala aşırı devlet müdahaleli ekonomik sistemi benimserken çoğunlukla katı başkanlık ve olağanüstü yetkilerle donatılmış başkanlık sistemiyle idare edilmektedirler.

Enerji kaynaklarının belirli bir tarihten sonra tükenecek olması, genç üstelik hızlı bir trendle artış gösteren nüfus yapısına sahip bulunmalarından dolayı yetkililer ülke kalkınması ve önümüzdeki uzun vadeli kalkınma planlamalarında her türlü kalkınma alternatifini göz önünde bulundurmaları gerekiyor. Uzun yıllar o coğrafyanın hemen hemen bütünü köylerden en ücra kentlerine varıncaya kadar tarihi, turistik, doğal, sanayi, ticari, kültürel vb. yerlerde gözlemlerde ve araştırmalarda bulunan birisi olarak, coğrafyada kalkınmada öncelikli hedefinin turizm, ticaret ve enerji kaynaklarının intikali yönünden yatırımların yapılması, alt yapılarının hızlı bir şekilde onarılarak hizmet sektörünün çağdaş normlara kavuşturularak kısa ve uzun vadeli planlamaların yapılması gerektiği düşüncesindeyim. Söz konusu alanlarda sektörel bazda uzun vadeli planlamalar, bilimsel araştırmalar ve fizibilite raporlarının hazırlanması gerektiğinden ülkelerin planlama teşkilatları bu konunun önemine binaen planlamalarını yapmalı ve hayata geçirmelidirler.

Yukarıda maddeler halinde verdiğim önerilerime yenileri eklenebilir; ama kanımca önemli olan toplumsal barış ve huzur ortamının doğrudan doğruya ülke güvenliğine yansiyacak şekilde öncelikle yabancı sermayeyi ülkelere çekmek, güvenli bir ortamda faaliyetlerini yürütmelerini sağlamak, ülkeleri yabancı sermaye ve yatırımlar için cazip hale getirmek, ardından turizm ve ticaret alt yapısının oluşturulmasından sonra yabancı turistleri, ticaret erbabının bölgeye akınını sağlamak.

Orta Asya'nın kalkınmasının anahtarı turizm ve ticaret, turizm ve ticaretin anahtarı ise güvenlik, ilgili mevzuatın çıkarılması ve hızlı bir şekilde çağdaş, demokratik, insan haklarına saygılı modern bir siyasal sisteme kavuşturulması gerektiğini unutmamak gerekir.

Kaynakça:

SARAY, M. Kazak Türkleri Tarihi, Nesil yayıncılık, İstanbul,1993

ARTIM, Atila, Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo -Ekonomik Analiz ve Türkiye İlişkileri, Sabri Artım Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993

UÇAR, Fuat, DIŞ TÜRKLER; Fark yayıncılık, Ankara ,2007

YİĞİT, Ali, Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları bölgelerin Coğrafyası, Çağ Yayıncılık, Elazığ, 1996

KARAAĞAÇLI, Abbas, Orta Doğu'dan Orta Asya'ya, Yeni Yüz Yıl Yayınları, İstanbul, 2013

ATAMBAYEV, A. SH.KYRGZSTAN, The Country Of Taur'ism, Minitry İndustry , BİSHKEK, 2006

KAZAXCTAN, Alma-Ata, 1975

KOOLAE. E. Politics and Government in Central Asia, Sosyal Bilimler Araştırmalar Merkezi Yayını, Tahran, 2011

Directory Of Caspian Region & Central Asian & Southern Caucasus Countries, Ebrar yayınları, Tahran,2004

ALLİSON, R. Central Asian Security, Translated by : M. R. DABİRİ, The İnstitut For Political & İnternational Studies, Tahran, 2003

Abbas Karaağaçlı, “Manasın Torunları”, erişim tarihi: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=323:manasin-torunlari&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

Abbas Karaağaçlı, “Türkistan Kal’ası”, erişim tarihi: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=436:tuerkistan-kalas&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

Abbas Karaağaçlı, “Tacikistan’daki Siyasi Gelişmeler”, erişim tarihi: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=886:tacikistandaki-siyasi-gelimeler-&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

Abbas Karaağaçlı, “Kırgızistan’da İstikrarsızlık”, erişim tarihi: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=715:kgzistanda-stikrarszlk&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149

Abbas Karaağaçlı, “Kazakistan’ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Yapısı”, erişim tarihi: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2100:kazaki-ekonomik-ve-siyasal-yaps&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149 stann-sosyo-

Salih Akyürek, “Kırgızistan’da Türkiye ve Türk Algısı”, erişim tarihi: <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/rapor43.pdf>